

Construcció d'identitats: els traços vius de la memòria

quaderndelesidees.press/construccio-didentitats-els-tracos-vius-de-la-memoria/

December 17, 2017

Foto: Biblioteca Holland House de Londres després d'un bombardeig, 1940. Agència Fox Photos.

Sembla que no pugui ser, però ens passem el dia descodificant dades. És ben sabut que una de les qualitats definitòries de la vida humana és aquella que ens caracteritza com a éssers empentejats cap a un desencriptomament significatiu de tot allò que ens rodeja i traspasa, com si el viure mateix emprengués un ordre indentificatiu amb la investigació i el reconeixement. Sense possibilitats de defugir aquest marc comunicatiu que ens posiciona com a receptors que ignoren la naturalesa dels seus interlocutors, l'existència es resol en un continu desxiframent de missatges, interpretacions, traduccions, descobriments, desocultaments, albiraments... Tanmateix, no tots els missatges ens resulten igualment significatius. Escoltem una sorda vibració que ressona d'un més enllà que ens interpel·la contínuament i que no ens cansarem d'entendre. Amb la mirada atenta entrem, per exemple, en coves i refugis naturals a la recerca de vestigis i restes del que un dia va ser el primitiu ésser humà, amb l'esperança d'albirar renovades significacions en tot allò que seguim essent nosaltres, i ens preguntem esbalaïts quin és el missatge inesgotable que amaga la figura de sutge retallada en aquella paret de pedra. O bé el petròglif tallat directament sobre la roca. No resulta difícil imaginar aquestes figures dansant en un joc impossible d'ombres a la llum del foc, en una nit fosca i freda, perduda en l'oblit dels temps. Ens trobem en l'origen de l'art figuratiu, moment en el qual es va representar per primera vegada un perfil, una silueta, ja fora vagament humana, animal o simbòlica, preludi dels pictogrames i l'escriptura ideogràfica. Observem en silenci i esperem una resposta.

El passat es fa present quan ens ha d'alliçonar, quan ha de *dir*, tal com succeeix en qualsevol veritable diàleg, on un escolta i l'altre parla. A diferència de l'àmbit natural, caracteritzat per l'explicació continuada de fredes dades quantificables, exposades de manera exhaustiva, els discursos sobre allò humà postulen una pregunta que assenyala

el sentit i la comprensió d'una identitat diacrònica que s'ha anat construint a través del reconeixement d'un *nosaltres*: els humans. Fins a quin punt és rellevant el paper d'aquest passat en la construcció de la nostra identitat? Quina relació hi ha entre la mirada històrica i la definició de les humanitats? Es pot mirar el passat sense projectar-hi el present? Què cal buscar-hi en el passat? Què hem de conservar, i per què? Pensem un moment en la tendra imatge d'un nounat ploraner que s'esbellussa pel bressol reclamant el balanceig tranquil·litzador. Un ésser que en el millor dels casos ha arribat al món acollit per uns braços protectors, afalacs i petons. Amb cada nen neix la humanitat, ens deia Benavente; o més aviat, és una humanitat que es reformula, i que s'encaixa en un nou context singular. Quina humanitat ha d'assumir aquest infant, fora del que representa ell mateix? Pot esdevenir encara més humà? A banda de les carícies i l'escalfor de la mare, també es veurà acollit per tot un teixit cultural i un entramat de capes de sentit que forjaran el seu caràcter i esdevindran els elements nuclears de les seves creences, les seves passions, la seva ideologia, els seus objectius vitals... Pensar les humanitats és pensar en la transmissió significativa d'una informació que ens ha de servir per a viure millor. En aquest sentit, el conjunt que suposa el llenguatge, les habituds, les tradicions, l'art, els costums i sabers de la vida humana, es fa present en la nostra quotidianitat en la seva doble dimensió, teòrica i pràctica. Constatem aquesta transmissió quan, per exemple, llegim un poema de Margarit o escoltem una simfonia de Xostakóvitx, tot intentant copsar el seu sentit intimista o emotivament reconfortant, però també quan ens parem, obedients, davant d'un semàfor en vermell. La postmodernitat filosòfica, sobretot a partir dels anys 70 del segle passat però amb una perspectiva que ja estava present en l'Escola de Frankfurt, s'ha ocupat d'assenyalar els problemes derivats del fet de mirar el passat en termes de totalitat, tot generant macrosubjectivitats (el concepte mateix d'*humanitat*, per exemple) que basculen il·lusòriament entre passat i futur fomentant una mirada distorsionada sobre la història. El marc general de sentit queda en entredit perquè la mirada cap al passat es produeix sempre a la recerca d'un re-coneixement d'un *nosaltres* redemptor i modèlic. D'altra banda, la idea de transmissió de sabers no suposa necessàriament que el nou receptor esdevingui un mer reproductor de continguts. Sota un cert perspectivisme individual, ens és permès projectar una història orgànica, viva, que no s'esgota, i que, com un passat amant, disposat a ser violentat amb noves interpretacions i significats, espera pacientment els seus nous interlocutors.

Podem apropar-nos una mica més a aquesta idea difosa sobre la transmissió i comunicació generacional si just a l'altre extrem de l'amable imatge del nostre innocent nadó hi situem, a mode contrapuntístic, la figura fantasmal de l'Angelus Novus de Benjamin, l'àngel de la història, la làmina de Klee que és interpretada pel filòsof alemany com la terrorífica representació de la visió de la totalitat de les calamitats humanes i una metàfora de la ceguesa moderna fomentada per la idea de progrés. L'àngel «té els ulls desencaixats, la boca oberta (...). En allò que a nosaltres se'ns apareix com una cadena d'esdeveniments ell hi veu una catàstrofe que s'amuntega sense parar ruïna sobre ruïna (...) voldria aturar-se, despertar els morts i recompondre tot el que ha estat destruït».¹ Tal com el descriu Benjamin, l'àngel de la història és incapaç de girar-se cap al futur, al qual es veu arrossegat, d'esquena, per la tempesta esfereïdora que

suposa el progrés. Una vegada més, s'estén davant nostre la reflexió sobre la memòria i la consciència individual. En el moment en què s'han constatat implacablement els desastres i les calamitats que ens han precedit, com és possible conservar una minsa espurna d'esperança? On es troba el refugi del nostre futur? S'ha trencat la mateixa línia que suportava el temps. Queda prou clar que no podem assumir tot el nostre passat i fer-nos-en càrrec, però tampoc ens n'hem de desentendre; en definitiva, com és possible avançar en l'oblit? Una de les lliçons clarividents que ens ofereix l'àngel de Benjamin és que l'oblit és necessari per a fer la vida suportable, i que la desmemòria del nou-nat ens ofereix una oportunitat per esguardar amb un somriure el futur. Però, desmemòria, fins a quin punt? Què hem d'aprendre?

Foto: Caricatura que mostra un nen castigat que porta per títol *In direful plight* ('en una situació difícil'), circa 1880.

Es pot, o no, establir la pertinència d'un subjecte absolut anomenat *nosaltres*. Tanmateix, la voluntat de discernir entre els vestigis del passat d'un seguit d'elements constitutius del que ha de ser una manera de viure es manté invariable, i així, a l'horitzó d'aquesta recerca descansa una mateixa pregunta sobre el destí de l'individu. «Seguir les discussions sobre el caràcter científic o filosòfic, naturalista o religiós, racional o mític, teològic, xamànic, cosmològic, humanista, ètic, polític, tolerant, crític, etc., del que es determina com a font de la tradició del pensament occidental és assistir sempre a la reconstrucció en l'origen del que es vol presentar com un sentit final i normatiu de tot el procés»². Schiller es preguntava si els homes de la seva generació, portaveus del saber il·lustrat, amb mil·lennis sencers de coneixement a les seves espatlles, podien disputar-se amb el prototip d'home grec el premi a la humanitat.³ Naturalment, el conjunt de sabers positius de Schiller i els seus contemporanis amb relació als grecs i a les generacions anteriors era molt superior. Però era el turingià del segle XVIII millor home que l'atenenc del segle IV aC? I què en diríem dels nadius digitals de l'actualitat? En la seva lacònica resposta, Schiller assenyalava la importància de les condicions que constitueixen cada generació: no es tracta de saber més, sinó de saber *millor*, una conjuntura en la qual l'home modern semblava sentenciat a un oblit de si mateix, o millor dit, a l'oblit de la seva pròpia raó de ser.

En l'ordre de les finalitats i els objectius de l'acció humana es fa pertinent projectar una pregunta sobre la necessitat i les condicions en què es desenvolupa l'educació. Ara bé, en l'actualitat, i en perfecta sintonia amb les sospites postmodernes, si ens aturem a repensar els vincles entre les humanitats i l'educació no es poden obviar gran part de les objeccions al programa humanista que presenta Sloterdijk a la ja clàssica i polèmica conferència *Regles per al parc humà*,⁴ que es posiciona com una resposta a la *Carta sobre l'humanisme*⁵ de Heidegger i que acaba esdevenint una ferotge crítica al programa polític-educatiu de Plató. En aquesta conferència, publicada en paper posteriorment i traduïda a diversos idiomes, la retòrica imaginativa i provocadora de Sloterdijk pretén assenyalar i desemmascarar la naturalesa excloent i restringida de l'humanisme i els seus productes històrics, els quals, lluny de promoure i fomentar el disseny il·lustrat d'autonomia personal, acaben esdevenint mecanismes de domesticació i domini. La producció de la tradició humanística es redueix, segons Sloterdijk, a una cadena epistolar entre selectes lletrats amb uns interessos comuns, que van conformant una genuïna societat literària; la construcció d'una identitat a través de l'amor per la transmissió d'unes lectures

Foto: *Femme Écrivain*, Picasso.

Sovint podem tenir la sensació que els productes de la tradició ressonen com un eco llunyà, a mig camí entre l'oblit i la barbàrie, però defugir la seva rellevància és una forma de solitud exasperant en la qual s'anul·la la capacitat de pensar temporalment, i ens sorprenem projectats a un present incompreensible i sense contingut. La pregunta per l'humanisme és la pregunta per una manera de viure, que alhora reclama obrir-se al present i al passat a la recerca de sabers que ens constitueixin i orientin el nostre futur com a individus. En conseqüència, és indissociable pensar sobre la transmissió d'aquests sabers i el fet educatiu mateix. Gert Biesta,⁶ per exemple, defineix en les seves investigacions la gran qüestió de l'educació en dos moments fent servir aquestes paraules: «com arribar a ser en el món i com perdurar en el món com a subjecte». L'educació i la pausada construcció d'una identitat pròpia ordida a través de l'entorn són inseparables, i cal valorar el conjunt de les humanitats, el que s'hi mostra i amaga, a l'espera de dotar-les de sentit, com un dels elements dialogants que contribueixen a l'establiment d'aquesta subjectivitat.

Jordi Saez

1. 1. Benjamin, W., *Obras completas*, Vol. 2. Madrid: Abada Editores, 2008. ↵

2. 2. Sales, J., «Què és filosofia antiga? (Els savis en fila)», *Comprendre*, núm. III, 2001 ⇐
3. 3. Schiller, F., *Kallias. Cartas sobre la educación estética del hombre*. Barcelona: Anthropos, 1990. ⇐
4. 4. Sloterdijk, P., *Normas para el parque humano. Una respuesta a la «Carta sobre el humanismo» de Heidegger*. Madrid: Siruela, 2003. ⇐
5. 5. Heidegger, M., *Carta sobre el humanismo*. Madrid: Alianza, 2013. ⇐
6. 6. Biesta, G., *El bello riesgo de educar*, Madrid: SM, 2017. ⇐

Jordi Saez

